

כנראה, זמן-מה עד שאפשר יהיה להפעיל תכנית זו. מדברי המיניסטר מסתבר, איפוא, שהמכשולים הפוליטיים לגיוסן של יחידות עבריות מארצות-חוץ הוסרו סוף-סוף, והעכובים כעת הם תכניים-מקצועיים בלבד, כגון מחסור במעט ציוד לצרכי-אימון. במצב שכיום, כשתעשית המלחמה הקיסרית מתפתחת בצעדי ענק, קשה לשער שיש בטענת מחסור מציין זה כדי להצדיק דיחוי ממושך.

*

עוז רוח, שליטה עצמית, אחדות הלבבות והתכונות לעיקר הציוני — אלו הן הסגולות הדרושות לנו בשעה חמורה זו. אין ספק, שבעלי-הברית יעשו את המאמץ הגדול ביותר בשביל להכשיל את התקדמות האויב לטבורו של המזרח התיכון. „אבידת עמק הנילוס ותעלת סואץ, אבידת עמדתנו בים התיכון ובמלטה — הכריזו וינסטון צ'רצ'יל בבית הנבחרים הבריטי בימים אלה — עלולה להחשב כאחת המהלומות הקשות ביותר, ולכן מנוי וגמור עמנו ללחום למענם בכל אוצרות הכוח של האימפריה הבריטית, ויש לנו יסוד מספיק להאמין כי הצלח נצליח“.

ברם, המלחמה היא גורל קשה, ואין לדעת מראש אם ניתן לנו לעבור את התקופה הקרובה ללא יסורים רבים. לא רק בנו תלוי הדבר, כי נצא בשלום מכור המבחן הזה; אולם בנו, ורק בנו תלוי הדבר, כי נעמוד בו עמידת כבוד, — כי נדע לחשל בשעות חרדה ונסיון ערכים מוסריים ורוחניים, שאינם ניתנים להשמדה והם מאירים לדורות.

כוחותינו הנפשיים והרוחניים צריכים להיות מכוונים למטרה זו.

ז. רובשוב

המלחמה, הגולה והציונות

(פרקים מתוך הרצאה)

בזמן האחרון מתחילה להיות רווחת הדעה, כי אין תפקיד לציונות בימינו אלה, עד אשר תכריע המלחמה הזאת את הרשע ותמגר את כסא השטן המשתלט; אז ישובו מאליהם התנאים ההם שהיו קיימים לפני האסון ההיטלריסטי ואז נוכל גם אנחנו לשוב למילוי תפקידנו הראשון ולהוסיף לארוג הלאה את מסכת יצירתנו ותקומתנו בגולה ובארץ, כאשר ארגנו בימים שקדמו לאסון. לכל היותר — יכולה התנועה הציונית עתה רק לעזור במדת יכולתה לנצחון צבאות הדימוקרטיה במלחמה. זה כל התפקיד ורק למחרת יום הנצחון יבוא השאר מאליו.

הסכנה שבדעה זו היא כפולה: ראשית — אין תנועה הנושאת את נפשה להצלת האומה יכולה להשלים עם כך כי דוקא בשעת המשבר הקשה ביותר העובר על האומה אין היא מתאזרת לעזרתה. גם אילו רצתה להשלים עם זאת לא היתה יכולה. מלב לבו של כאב ישראל קם המפעל בארץ, והוא קם על מנת לרפא את הכאב הזה. אין פינה בכל מרחבי הגולה אשר בה יחלו את שבר אסונות הגולה כמו

בארץ-התקומה. והיכן תנשאינה העינים לקראת כל אנית עולים כמו בארץ הזאת? איך יתעלם הישוב מתפקידו מבלי לזייף את טבעו ומהותו ומבלי לסתום את המעין אשר ממנו הוא שואב את כוחו?

ושנית — מאליהם לא ישובו עוד הימים ה"טובים" ההם שקיימו את העם לפני האסון. לא ישובו, גם אחרי אשר תתגברנה ארצות הדימוקרטיה ותנצחנה במלחמה הזאת ושטן הרשע ימוגר באירופה. מאליה לא תשוב עוד האמנסיפציה לקדמותה. מאליהם לא יוחזרו עוד היהודים בגולה לעמדותיהם הכלכליות והפוליטיות שהוצאו מהן, ומאליה לא תשוב גם הפוליטיקה הממשלתית בא"י להיות פוליטיקה של עזרה להגשמת הציונות, ופרשת העליה וההתיישבות, גם בממדים ההם אשר היו לנו בשנות 6—1935, לא תשוב מאליה לפקדנו עוד. בלעדי נצחון הדימוקרטיה במלחמה הזאת אין לנו כל תקווה וכל סיכוי לא לשחרור ולא לחיים. והשתתפותנו המלאה והעזה במלחמה הזאת היא לנו צורך ראשוני, יהודי ואנושי, אשר כל קרבן לא יקר לו. אולם נצחון הדימוקרטיה במלחמה הזאת כשהוא לעצמו אינו משמש עוד ערובה לנו לא לחיי כבוד בגולה ולא לחיי שחרור בארץ. אין הנצחון בשדה הקרב מוכרח להסתיים מאלינו גם בנצחון האמנסיפציה היהודית האמתית בגולה ובנצחון הציונות המתגשמת בארץ. לא מאלינו יבוא הדבר.

אילולי דמסתפינא הייתי אומר: להיפך. אם הגורל יופקר לכוח הזרם הנישא עתה בעולם והעתיד להיות נישא בעולם למחרת הקמת השלום, ואם מצדנו לא ייעשו עתה, בימי המלחמה הזאת, מעשים גדולים, מחושבים ומכריעים, על מנת לנסות לכוון את גורלנו באפיק הנחוץ לנו, כי אז — מאלינו ייחתך דיננו שלא בכיוון האמנסיפציה בגולה ושל לא בכיוון הגשמת הציונות בארץ. בכל אופן, שלא בכיוון האמנסיפציה הריאלית ולא בכיוון הציונות הריאלית.

כי הגלים השליטים היום — וביחוד אלה העתידים לשלוט מחר אחרי הקמת השלום בעולם — לא יהיו עשויים מאליהם לשאת אותנו לקראת שחרורנו. כי גם אחרי אשר תשבר זרוע היטלר בעולם וארצות הדימוקרטיה, עם אנגליה ואמריקה בראש, תכרחנה את עם גרמניה להסתלק מחלומות הכיבוש שלו מחוץ לארצו ומשלטון הרשע בתוך ארצו — עוד לא ירפא שבר ישראל לא בתוך גרמניה ולא מחוצה לה.

*

האנטישמיות בארצות הללו קדמה להיטלר, ולא על ידו נולדה. אולם הוא שניצל אותה, הוא טיפח וגידל אותה, והוא שהקנה לה את הממדים הפראים והענקיים של עכשיו. ובימיו הסתעפה כל כך והכתה שרשים במרחבי החינוך והחברה והדור הצעיר, במרחביהם ובמעמקיהם, עד אשר תבוסה סטרטגית של צבאות היטלר בשדה קרב לא תעקרה עוד. לא ורסיל "המשעבדת" את גרמניה הנחילה לה את יצר האנטישמיות הנאצית, כאשר רגילים לבאר ממתיקי הדין. את פולין שחררה ורסייל ובכל זאת גדל בתוך פולין העצמאית הנחש האנטישמי לכל הדרו ויצרו. גם לא המשטר הדימוקרטי משמש ערובה נגדו. בפולין ובליטא וברומניה קדמה האנטישמיות המשמדת לביטול הדימוקרטיה. הרסטברציה של הדימוקרטיה אינה עוד ערובה לליקוי דציה של האנטישמיות. היא תשנה את כלי האנטישמיות, היא תסיר את פראותה וחמסנותה מעליה, אולם היא לא תעקור את שרשיה.

כי הלא זאת ודאי יגידו לנו אויבים ואוהדים גם יחד: בלי פתרון של ממש, פתרון שיש בו משהו משום עקירת הסיבות, אין לגשת עוד לשאלה. בהטפת מוסר

בלבד, ולו גם מוסר דימוקרטי וסוציאליסטי, אין לרפא שאלות סוציאליות כאובות. הן עובדה היא, יגידו לנו, כי הישוב היהודי באירופה המרכזית הוא ישוב עירוני ועירתי, וכי על העירה הזאת והעיר הזאת מסתער עכשיו הכפר ואין לעכב את התהליך הזה. הן עובדה היא — יגידו לנו — כי הישוב בתוך אירופה המרכזית צפוף מאד, ו"שטח המחיה" זעום וההתחרות מוכרחה שם להיות אכזרית. עד למלחמה העולמית הקודמת היתה הגירה יהודית גדולה מארצות אירופה למערב לים. הגירה שנמשכה עשרות בשנים, שהוציאה מאות אלפי יהודים לשנה. היא, ההגירה ההמונית והמתמדת הזאת, לא רק הקימה ישובים יהודים בארצות החדשות אשר עזרו ליהודים בארצות הישנות, כי אם גם פתרה במידת-מה את שאלת קיום היהודים הנשארים בארצות היציאה. האם לא עצם הפסקת ההגירה הזאת החריפה את שאלת היהודים הנשארים? וההפסקה הזאת נמשכת כבר כרבע מאה שנה, זה רבע המאה אשר בו עלתה האנטישמיות בארצות הללו למעלה ראש. איך להפיג עתה את חריפותה של השאלה היהודית בארצות הללו אם לא יפתח שער בפני המרץ היהודי הרב הכלוא הזה, הכלוא זה עשרות שנים, והמגדיל בכלאו את הלחץ ואת הדחק פי שבע? איך לשוב ולחדש את ה"אידיליה" ההיא ששררה לפני עליית האנטישמיות, אם אין לשוב ולחדש את תקופת ההגירה ההמונית, שהיא שקבעה את פני החיים היהודים בתקופה ההיא? לחינם נתעזק ונצעק מרה. לחינם נצטט את הקונסטיטוציה המבטיחה זכויות שוות לכל תושבי המדינה ללא הבדל מוצא ודת. אתנו יהיה הצדק, גם הפורמלי וגם המוסרי, אולם שומע לא יהיה לנו. עוד לפני היות כל תכנית מכוונת במדיניות היהודית, ועוד לפני היות כל תכנית כלכלית ממלכתית בארצות הגולה בכללן, הופיעה ההגירה היהודית ההמונית, — למעשה העברת מרכז הכובד הכמותי והאיכותי של היהודים מחלק האחד של כדור הארץ למשנהו, — כעובדה עיקרית ומכוונת, שבלעדיה לא תתכן התפתחותה של היהדות בגלויות הישנות וההתפתחות התקינה של היחסים בין האומה היהודית לאומות העולם. כל עשרים וחמש השנים שקדמו למלחמת העולם האחרונה היו שנים של הגירת יהודים מאירופה; ובעשרים וחמש השנים הללו בשלה האמנסיפציה היהודית בתוך אירופה. מאז מלחמת העולם ועד פרוץ המלחמה החדשה עברו עשרים וחמש שנים של נעילת השערים. אמנם תהליכים כבירים של גיוון התעשייה והכלכלה ודימוקרטיזציה פוליטית ושתיין פולסין של חופש ירדו על הארצות הללו במשך השנים ההן, אולם השערים היו סגורים. הגירת ההמונים פסקה. ובכל אותם השנים בשלה תקופת האנטישמיות הקיצונית באירופה.

ועתה משבשלה מאד, וגילתה לא רק את מלוא תאותה אלא גם את מלוא יכולת הגשמתה, גילתה זאת לעיני רבים בשורה של ארצות ובישרה זאת באזני רבים בשורה של שפות — איך תוכל הדימוקרטיה להכריעה תחתה, אם יחד עם תקומתה של זו, ועל ידה, לא יקום מחדש גם תהליך ההגירה היהודית ההמונית והחפשית מאירופה, ובשיטה הרבה יותר מכוונת, לשם מטרה יותר רדיקלית, בממדים יותר גדולים ובעזרה הרבה יותר מאורגנת?

אין העולם יכול לשוב לקדמותו, ואין סידור חיי העמים באירופה יכול להיות תקין אחרי מלחמת עולם זו, כל עוד לא תוצר על ידי המלחמה הזאת הערובה הפוליטית לגאולת מיליוני יהודים מתוך הגלויות אשר בארצות אירופה. ודאי, מלחמתנו לזכות אורח אינה יכולה להיות תלויה בחובת היציאה. אולם זכות היציאה אף היא זכות אורח היא, ובתנאינו אנו הרי זו הזכות היסודית לכל זכות

אזרח. ודאי, היציאה לא תצליח ולא תשא פרי אם היא תבוא כגזירה מן החוץ ותאורגן לפי צו שלטון. אולם מה שדרוש עכשיו היא לא גזירה של יציאה — ובודאי לא גזירה של יציאה כל עוד אין אתה יכולת של כניסה, — כי אם חופש של יציאה וחופש של כניסה, ויותר מזה — מפעל תכניתי של יציאה וכניסה המונית. בלעדי הזכות לאמיגרציה והיכולת לאמיגרציה אין ערובה ואין טעם לזכות האמנסיפציה.

*

אולם מי מאתנו יכול עוד ברצינות להעלות על דעתו כי הארצות ההן, אשר קלטו את מיליוני היהודים מאירופה לפני המלחמה ההיא, תפתחנה מחדש את שעריהן בפני חללי האסון היהודי אחרי המלחמה הזאת? האם לא עדים היינו לוועידת איויאן? האם לא הקשבנו לבאוריהם של נציגי המדינות בוועידת ושינגטון? לא הועילו גם כל כונותיו הטובות של רוזבלט. אף הגדולות בין הארצות שמעבר לים, אף השוממות מאוכלוסים ואף הדימוקרטיות ביותר שביניהן נעלו את שעריהן בפני הפליטים היהודים. נעלו ולא במהרה יפתחו אותם. ובכל מלוא עולם אין כוח אשר יאבה להכריחן לפתוח שער. ועם כל התמרמרותנו הרבה על כך הן אנו היודעים את האמת המרה, כי אילו גם קרה הנס והיה נמצא הכח העולמי הזה אשר היה רוצה וגם יכול לפתוח את השערים הנעולים ההם, והמעוטים היהודים היו גפוזרים איים איים על פני הפריירות הרחבות שבדרום אמריקה ואוסטרליה, — כלום לא היו נהפכים האיים הללו כעבור זמן לא ארוך לאותם איי הפורענות אשר הקימונו לא אחת בגלויות אירופה, ואשר ברחנו או הוברחנו משם? ומי יודע אם לא אורב כבר איזה נצר מגזע ההיטלרים אף שם להאחז במקומות ההם ולהטיל בהם את ארסו, כאשר הטיל בקני הגלויות ובאירופה. לאסון הגלויות ולאסון אירופה כולה?

כל מה שיצרנו בתוך ארץ-ישראל במשך יובל שנים ויותר, בעבודה ובחקלאות, בהתערות בתוך המולדת ובהשתרשות בתוך תרבות המולדת, בהנהגה עצמית וביצירת תאי חברה חדשה ובקליטת המונים בלתי פוסקת מארצות שונות ותרבויות שונות, כל זה אינו אלא הוכחה אחת ומכרעת, — לאומה עצמה ולשוחרי גורלה מעברים — כי כאן נעוץ הפתרון הנכסף. את אשר יצרנו לא יצרנו אלא על מנת לשמש כלים לפתרון הזה ביום הכרעה, וככל אשר התחלנו לפתור — נוכחנו והוכחנו כי היטבנו לכוון לבאות. עתה גמלה השעה מאד. עתה עומדים הכלים הראשונים מוכנים כולם למלא את יעודם.

והמלחמה הזאת, אשר ערערה עד היסוד את כל אשיותיהן של הגלויות הנושנות, הרקובות והחזקות גם יחד, עליה שומה להנחיל לאומה ולעולם את הערובה הפוליטית להקמת מבטח לחיי ישראל מעבר לכל גלות.

היטלר, אשר נגדו ונגד הכחות המסייעים סביבו התגייסו ארצות הדימוקרטיה עם אנגליה בראשן, הרים את שאלת היהודים לדרגה של שאלת עולם, ואת פתרונו הוא לשאלה הזאת — פתרון שטנים, משעבד ופושע — לתפקיד מרכזי של שליחותו ההיסטורית. ואין תקוה ואין רשות ליריביו של היטלר לראות את נצחונם הם כנצחון שלם ומוגמר, כל עוד לא יציגו נגד פתרונו הוא לשאלת עולם זו את פתרונם הם, — פתרון אמתי, משחרר וצודק.

נצחנו של היטלר היה נצחון האנטישמיות המתגשמת, נצחונם של יריבי היטלר צריך להיות נצחון הציונות המתגשמת. כי פתרון שלישי אין. להקנות לעולם הדימוקרטי את ההכרה הזאת בעצם ימי הסתערותו לנצחוננו

וליצור את העובדות המיוחדות הנחוצות לכך — זה התפקיד ההיסטורי הנועד לתנועתנו בימי השואה האלה.

*

לא בנקל יטה לנו הפעם העולם הדימוקרטי הזה את אזנו. הוא כולו נתון בתוך מערכה כבדה, מערכת גורל, והוא בטוח מראש, כי חובה עליו לדחות כל שאלה שאינה השאלה העיקרית אשר לפניו. הוא גם מראש לא יתן נוסה עכשיו להקשיב לדברים על חדוש עם קטן והקמת מדינה חדשה. לא ימי ורסייל הם הימים האלה. הנאציזם הביא את רעיון הלאומיות לידי דיסקרדיטציה בעיני רבים מקרב לוחמי הדימוקרטיה העולמית והשניאוהו עליהם. רבים מהם יהיו נוטים מלכתחלה להתיחס בחשדנות לכל הנמקה לאומית מתחדשת, ביחוד אם היא נשמעת מפי שלוחי עם קטן שאין לו לא כוח פוליטי חזק ולא צבא ברהתחרות וכל עשרו היא נאמנות בניו לעצמאותו ולגורל התחדשותו. רעיון האימפריות הגדולות העתיד להשתלט אחרי הנצחון במלחמה הזאת נושא בקרבו חדוש של ההטפה הקוסמופוליטית ביחוד באזני בני העמים הקטנים. ומי יודע אם לא „אביב חדש“ נכון לפרויאולוגיה האסימילציונית בקרב היהודים ובקרב ידידי היהודים, דוקא אחרי ימי מסה אלה. בני העולם הדימוקרטי הזה וביחוד חוגים רבים באנגליה יפחדו גם מפני ההתנגדויות הצפויות מקרב תושבי ארץ-ישראל ויחששו הרבה למצבי הרוח בארצות ערב לבל יבולע לחוסן האימפריה. עולם דימוקרטי זה יתן גם בטוח, כי את חובתו הוא לעם העברי במלחמה הזאת מלא בכל השלמות ולכל הדעות. אם הכניע את גדול אויביו והחזיר את עטרת השויון האזרחי לישנו, מה עוד כי יידרש ממנו?

על כן נלמד נא בעוד מועד לשחות גם נגד הזרם, ונזדיין במשוטים חזקים אשר יוכלו להתגבר על הרוחות המנשבות נגדנו ולהטות את אניתנו אל חופה. את פירושו של חוף זה ידע כבר הרצל. והוא קבע את הדיאגנוזה ואת הרפוי בבהירות משכנעת. אולם אנחנו טרם הבהרנו לעצמנו עד כמה הועמקה המחלה מאז ימי הרצל ועד ימינו אלה. יותר מזה; אף מאז קיום תנועתנו אנחנו שונו פני המציאות לרעה ללא היכר, והאסון היהודי, אשר מיסדי הציונות הפוליטית הגדירו אותו נכונה, גדל לאין שעור ואתו יחד גדלו גם הסכנות; והעיקר — גדל מאד כוח האויב. די אם נזכור כי מימי כתיבת „מדינת-היהודים“ של הרצל גדל מספר היהודים בגולה כמעט פי שנים. עוד לא הספקנו להעביר מן הגולה לא"י חצי מיליון יהודים ובגולה כבר נתוספו יותר משבעה מיליון יהודים חדשים. והאויב האנטישמי גבר פי כמה, ואליו נתוספו שליטים וציים וצבאות אין מספר. ואם הרצל הפתיע את דורו בקביעת מדינת היהודים כפתרון האחד לשאלת עולם זו — באו ארבעים שנים של גידול ופיזור ושנאה ועקירה מן השורש והבהירו זאת לעיני כל.

ואם אז, לפני ארבעים שנה ויותר, ידע הרצל לקבוע כי השאלה היהודית היא שאלת-עולם וכי רבים מעמי העולם מוכרחים להיות ועתידים להיות מעוניינים בפתרונה הציוני, באו השנים הללו של האנטישמיות המשתלטת והדימוקרטיה הנרמסת ושל שאלת היהודים כשאלת הסמל של המריבה הגדולה בעולם — והוכיחו.

*

רואי הנכוחה בקרב שוחרי הדימוקרטיה בעולם נוכחו בעל כרחם — על עורם ובשרם נוכחו לדעת את אשר לא ידעו ולא חשבו עד כה, — במה עלתה להם גלות ישראל ושנאת ישראל. כאבן-נגף היתה על דרך הדימוקרטיה העולמית, כמכשול תמידי לפני כל עיורי עולם מזועזע. וכמעין לא אכזב לכל יצרי-טרף של משתלטים

ומשעבדים. לא היה אף דיקטטור נאצי-פאשיסטי אחד בכל ארצות אירופה. מבין הקטנים ומבין הגדולים, אשר לא שטה לרויה מכאן זו ולא השקה ממנה לשכרה את כל חניכיו ומשועבדיו. אשר כל אויביה בנפש של תנועת הפועלים לא עצרו כוח לעשות לה — עשתה הפרופגנדה האנטישמית. לנס היתה לכל יריבי הדימוקרטיה. בכוחה ריכזה הריאקציה העולמית את ההמונים ובשמה השמידו אביריה את כל נכסי התרבות והחופש. בכוחה של שנאת ישראל נערמו הגחלים לתבערת העולם ועל המוקד עלו אתנו יחד גם תנועת הפועלים, גם הסוציאליזם העולמי, גם תנועת האשה, גם הנצרות, גם חופש הדעה והדת. ברית חדשה נכרתה בינינו לבין הדימוקרטיה בכור הנאציזם. לא עוד ברית של סימפטיה כי אם ברית של גורל. הדימוקרטיה העולמית לא רק אחראית להרס ולדם ולעלבונות של היהדות הנדרסת בגלויות, באשר דימוקרטיה היא ובאשר היא אחראית לכל עם נהרס ולכל אדם משועבד, אלא שהיא גם נבהלה מפני הזהות הזאת. לא היא כי אם יריביה בחרו בישראל כבן-ברית לה ואין לה ממנו מפלט עוד. הם כרכו את שנאת ישראל בשנאת הפועלים ובשנאת הדימוקרטיה והחופש, ולא בנקל תתיר הדימוקרטיה את הקשר הזה לרוחתה ולהצלחה היא ללא פתרון שרשי ומלא של שאלת היהודים. וכשם שאחרי המלחמה הזאת לא תוכל הדימוקרטיה להשלים עם קיום חוסר עבודה בעולם, באשר ראתה על עורה ובשרה — מי הוא המנצל את המארה הזאת, ומהו המחיר שהיא משלמת בעדה, כן תצטרך הדימוקרטיה העולמית ללמוד לאסור מלחמה אחרת במארה זו של גלות ישראל, מלחמה אקטיבית וקונסטרוקטיבית, שכם אחד עם תנועת השחרור בקרב האומה עצמה: לריכוזה ולהתערותה בתוך מולדתה החפשית.

על המוקד אשר ערך לנו השטן המשתלט נפגשנו פגישת אחים, אנחנו ונושאי דגל הדימוקרטיה והחופש בעולם. בחזית המלחמה הנערכת עתה נגד השטן נפגשים שנית לוחמי עמנו עם לוחמי חופש והדימוקרטיה בעולם. ובעזרת-אחים אשר תושיט הדימוקרטיה העולמית לגואלי עמנו בארצו, צריכה הברית להכרת בשלישית. את הפגישה הראשונה כפה עלינו הגורל המתאכזר. אל הפגישה השניה יצאנו ברוח נדיבה תוך מילוי חובה יהודית ואנושית. ועל הצלחת הפגישה השלישית מוטל עתה על תנועתנו להאבק בכל מלוא זינה המוסרי והאינטלקטואלי, ולא להתעייף ולא להרגע עד אשר תוכל.

*

ורק עם הכנסת א"י העברית, הקולטת מיליוני יהודים מתוך ארצות הגולה, לתוך דמות העולם העתיד להבנות על חרבות הנאציזם והפאשיזם, אפשר ללחום גם את מלחמת האמנסיפציה הלאומית והאזרחית של שאר הקבוצים היהודים הפזורים על פני ארצות תבל. בלעדי זאת אין המלחמה לאמנסיפציה זו אלא מלחמה לשויון מלולי הנכרו רשמית ביום חג, הנרמס ברגל שלטונות והמונים בכל ימות החול והנהפך לתפתה ערוך ביום זעזוע. ואם בימים שקדמו לתקופת ההגשמה של האנטישמיות כך — בתקופה שלאחריה לא כל שכן. ואם בתקופה של הגירה יהודית המונית כך — בתקופת נעילת שערים על אחת כמה.

האמנסיפציה בדור זה שלאחר המלחמה, אם היא תרצה להיות ריאלית וכנה, תצטרך להיות לא יריבה לציונות ולא רואה את עצמה כתחליף לה, כי אם כבת-ברית, כי לא תתכן הגשמה אמתית של האמנסיפציה באירופה בלעדי הגשמה ריאלית של הציונות בארץ.